

List do cara (przed 1914)

Opracowanie historyczno-literackie

List do cara (przed 1914)

muzyka: autor nieznany

słowa: polska pieśń wojskowa anonimowego autorstwa

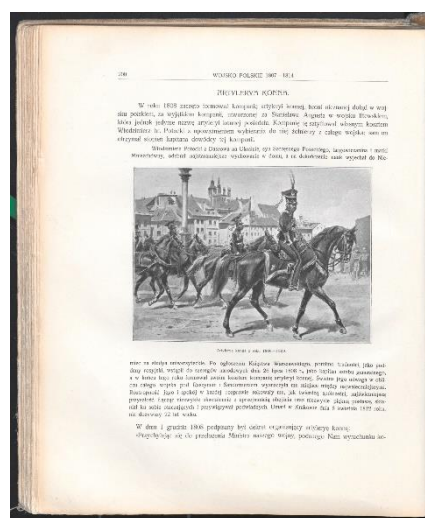
„List do Cara”, to polska piosenka wojskowa anonimowego autorstwa, związana z Legionami Polskimi¹ walczącymi na początku I Wojny Światowej u boku Austro – Węgier. Tekst nawiązuje wprost do wchodzącej w skład tych legionów artylerii konnej.

Nota historyczna

Artyleria konna jako osobna formacja pojawiła się w XVI wieku. Wyrosła ze świadomości, że skuteczne działanie taktycznych związków kawalerii wymaga odpowiednio wsparcia ogniowego. Było ono konieczne choćby dla osłabiania zwartych formacji wrogiej piechoty przed własną szarżą. Klasyczna artyleria piesza miała zdecydowanie za niską manewrowość, żeby nadążyć za kawalerią. Obsługi jej dział najczęściej poruszały się pieszo, niekiedy jechały na armatnich lawetach lub na specjalnych wozach.

W artylerii konnej kanonierzy mieli własne konie wierzchowe. Wobec lekkości sprzętu – z reguły były to lekkie armaty 4-funtowe – taka formacja mogła szybko maszerować razem z jazdą i równie szybko wchodzić do akcji.

W Rzeczypospolitej artyleria konna pojawiła się w wyniku wojskowych reform króla Stefana Batorego. Odznaczyła się m.in. w czasie oblężenia Pskowa w 1581 roku. Niestety, mimo ewidentnego potwierdzenia przydatności nowa formacja jakoś nie utrwaliła się w staropolskiej sztuce wojennej – chociaż mamy informacje pozwalające przynajmniej domyślać się jej udziału w niektórych kampaniach i bitwach.

Księstwo Warszawskie – artyleria konna z roku 1808-1809 r. Mal. B. Gembarzewski. („Wojsko Polskie Księstwo Warszawskie”, Warszawa 1905). Źródło: Polona

¹ Legiony Polskie (LP) – polska formacja wojskowa wchodząca w skład austro-węgierskiego landsturm, utworzona 27 sierpnia 1914 r. z inicjatywy polskich stronnictw politycznych w Galicji. W 1916 r. przekształcona w Polski Korpus Posiłkowy. Legiony Polskie brały udział w I wojnie światowej po stronie państw centralnych. Artykuł na Dzieje.pl, Strona na Wikipedii

Powróciła w epoce stanisławowskiej (2 połowa XVIII wieku), kiedy to na rozkaz króla sformowano jedną kompanię w wojsku litewskim. Była ona jednak konna jedynie z nazwy. Formacja powróciła, tym razem jako naprawdę konna, w składzie Legii Naddunajskiej². Kiedy tworzone armię Księstwa Warszawskiego doświadczenia wojen napoleońskich jednoznacznie wskazywały na konieczność posiadania lekkiej i szybkiej artylerii. Już 1 grudnia 1808 roku powstała pierwsza kompania artylerii konnej, której fundatorem i dowódcą był hrabia Włodzimierz Potocki³. Rok później powstała kompania ufundowana i dowodzona przez Romana Sołtyka⁴. Zgodnie z etatem taki oddział składał się z 75 żołnierzy, 70 koni, 4 dział i 8 wozów amunicyjnych. Posiadał też własną kuźnię polową i zapasową lawetę. Mundury były ciemnozielone z czarnymi dodatkami. Początkowo artyleria konna nosiła też wysokie, sztywne rogatywki, które później zastąpiły okrągłe, futrzane bermyce. Obie kompanie wzięły udział w wojnie z Austrią w 1809 roku. Kompania Potockiego odznaczyła się w bitwie pod Raszynem⁵, w walkach o Sandomierz, w bitwach pod Grochowem i Kockiem. Tak samo odznaczyła się kompania Sołtyka. Wobec znakomitej postawy obu oddziałów 10 marca 1810 roku utworzono Pułk Artylerii Konnej. Składał się z 2 dwukompanijnych szwadronów, liczących w sumie 691 żołnierzy oraz 382 koni wierzchowych i 520 pociągowych. Pierwszym dowódcą był kapitan Włodzimierz Potocki. Od 30 marca zastąpił go pułkownik Józef Hurtwig.

---

² Legia Naddunajska (fr. Légion du Danube) – polska formacja wojskowa utworzona w dniu 8 września 1799 w Republice Batawskiej (obecna Holandia) z byłych żołnierzy armii austriackiej (Polaków), którzy dostali się do niewoli francuskiej lub zbiegli z szeregów wojsk austriackich. Artykuł na Napoleon.org.pl, Strona na [Wikipedii](https://pl.wikipedia.org/wiki/Legia_Naddunajska)

³ Włodzimierz Potocki herbu Pilawa (ur. 10 lutego 1789 w Tulczynie, zm. 8 kwietnia 1812 w Krakowie) – hrabia, pułkownik artylerii konnej Księstwa Warszawskiego. Strona na [Wikipedii](https://pl.wikipedia.org/wiki/Włodzimierz_Potocki)

⁴ Roman Sołtyk herbu Sołtyk (ur. 28 lutego 1790 w Warszawie, zm. 22 października 1843 w Saint-Germain-en-Laye we Francji) – polski generał brygady, poseł z powiatu koneckiego na sejmy 1825 i 1830 roku, uczestnik powstania listopadowego. Artykuł na [Historia](https://pl.wikipedia.org/wiki/Roman_Sołtyk), Strona na [Wikipedii](https://pl.wikipedia.org/wiki/Roman_Sołtyk)

⁵ Bitwa pod Raszynem – stoczona została w czasie wojny z Austrią (podczas wojen napoleońskich) w dniu 19 kwietnia 1809 na terenie dzisiejszej gminy Raszyn przez wojska polskie i saskie, dowodzone przez księcia Józefa Poniatowskiego, z korpusem wojsk austriackich, pod dowództwem arcyksięcia Ferdynanda Karola d'Este. W jej wyniku obie strony podpisały konwencję, na mocy której lewobrzeżna Warszawa została oddana Austriakom, ale na korzystnych dla strony polskiej warunkach. Bitwa pozostała taktycznie nierozstrzygnięta, jednak ze strategicznego punktu widzenia okazała się sukcesem Polaków, ponieważ zapoczątkowała kampanię, której efektem było między innymi dwukrotne powiększenie obszaru Księstwa Warszawskiego i zwiększenie polskiej siły zbrojnej z 14 tys. do 60 tys. w niecałe trzy miesiące. Artykuł na [Twoja Historia](https://twojehistoria.pl/bitwa-pod-raszynem), Artykuł na [Historia do Rzeczy](https://pl.wikipedia.org/wiki/Bitwa_pod_Raszynem), Strona na [Wikipedii](https://pl.wikipedia.org/wiki/Bitwa_pod_Raszynem)

Pułk był formacją elitarną i szybko potwierdził swoją wartość w wojnie z Rosją w 1812 roku, gdzie konni artylerzyści odznaczyli się pod Możajskiem i pod Woronowem. Polscy konni artylerzyści wyprowadzili z Rosji 12 dział, co było wynikiem zdecydowanie lepszym od wielu francuskich i sojuszniczych kompanii. Po powrocie z Rosji 1 kompania kapitana Ostrowskiego powróciła do Gdańska. W jego obronie zapisała piękną kartę i dorobiła się miana „piekielnej”.

Generał Józef Bem. Litografia Szymona Kurowskiego (1832 r.). Źródło: Polona

Jednym z jej oficerów był młody podporucznik Józef Bem⁶. W wojsku liniowym odtworzono 2 kompanie artylerii konnej. Pierwsza pod dowództwem szefa szwadronu Szwerina znalazła się w dywizji generała Dąbrowskiego. Drugą przydzielono do korpusu księcia Poniatowskiego. Obie kompanie pięknie zapisały się w kampanii saskiej. W ostatnim dniu Bitwy Narodów pod Lipskiem kompania szefa Szwerina porzucona przez sąsiadów stoczyła epicki bój z zaciekle atakującą szwedzką i pruską kompanią. Polacy bronili się kartaczami, utrzymali pozycję i odeszli dopiero w nocy, nie tracąc ani jednego działu i wozu. Kiedy odtwarzano

polskie oddziały w Sedanie, powstała jedna bateria artylerii konnej, którą dowodził kapitan Tomasz Konarski. Oddział ten chwalebnie odznaczył się w bitwach pod Arcis – sur – Aube, Montmirail, Reims i Brienne.

Artylerzyści konni którzy przeżyli epopeję napoleońską stali się w Królestwie Kongresowym załążkiem odrodzenia swojej formacji. Powstała po raz pierwszy jednostka gwardyjska – bateria pozycyjna artylerii konnej Gwardii Królewskiej. Trzon jej kadry tworzyli artylerzyści, którzy uczestniczyli w kampanii francuskiej 1814 roku i powrócili do Polski.

---

⁶ ózef Zachariasz Bem (ur. 14 marca 1794 w Tarnowie na terenie Monarchii Habsburgów, zm. 10 grudnia 1850 w Aleppo w Imperium Osmańskim) – polski generał, strateg, pisarz, inżynier wojskowy, artylerzysta, twórca pierwszych oddziałów wojsk raketowych w wojsku polskim, dowódca artylerii czynnej w czasie powstania listopadowego, działacz polityczny Wielkiej Emigracji, założyciel dwóch emigracyjnych organizacji: Towarzystwa Historyczno-Literackiego oraz Towarzystwa Politechnicznego Polskiego w Paryżu (pierwszego w historii polskiego towarzystwa inżynierskiego), uczestnik Wiosny Ludów, faktyczny choć nieformalny dowódca trzeciej rewolucji wiedeńskiej (Wiener Oktoberrevolution) 1848 r., naczelny wódz powstania węgierskiego 1848–1849 (od sierpnia 1849), generał armii Imperium Osmańskiego. Bohater narodowy Polski, Węgier i Turcji. Artykuł na stronie [Łazienki Królewski](#), Artykuł na [Życiorysy](#), Strona na [Wikipedii](#)

ŚPIEWNIK NIEPODLEGŁOŚCI

Bateria początkowo uzbrojona była w 8 dział – 4 armaty 12-funtowe i 4 granatniki (haubice) 20-funtowe oraz 24 jaszczyki amunicyjne i 8 wozów obozowych. W 1823 roku ujednociono uzbrojenie baterii zastępując armaty 12-funtowe kolejnymi 4 haubicami 20-funtowymi. Wedle ówczesnych standardów była to więc szybka jednostka ciężkiej artylerii polowej. W wojsku liniowym utworzono dwubaterijną Brygadę Artylerii Lekkokonnej. Jej pierwszym dowódcą był weteran wojen napoleońskich pułkownik Józef Hurtig. Każda bateria posiadała 4 haubice 10-funtowe i 4 armaty 6-funtowe oraz 16 jaszczków amunicyjnych i 8 wozów obozowych.

Kiedy wybuchło Powstanie Listopadowe wraz z powiększeniem armii sformowano 3 baterię artylerii konnej. Dawna bateria pozycyjna Gwardii po przeniesieniu do wojska liniowego otrzymała numer 4. Dowodzona przez majora Józefa Bema zapisała się świetną postawą w bitwach pod Domanicami i Iganiami. W tragicznie przegranej bitwie pod Ostrołęką⁷ to właśnie epicka szarża baterii Bema zatrzymała rosyjski atak i umożliwiła polskiej armii zorganizowany odwrót.

Po klęsce Powstania Listopadowego polska artyleria konna na długo zniknęła z kart historii. W 1915 roku w składzie 1 Pułku Artylerii Legionów Polskich sformowano baterię artylerii konnej. Dowodzona przez porucznika Edmunda Knolla – Kownackiego odznaczyła się między innymi w walkach pod Raśną.

W II Rzeczypospolitej tworzenie artylerii konnej rozpoczęto w 1919 roku poprzez sformowanie pierwszych 6 dywizjonów, a w następnym roku kolejnych 2. Wzięły one udział w wojnie z bolszewikami. W bitwie z Konną Armią Budionnego pod Komorowem odznaczyły się 1 i 2 baterie 1 i 6 Dywizjonów Artylerii Konnej.

Kawaleria w II Rzeczypospolitej (do 1924 nazywana Jazdą) podczas uroczystości na pl. marsz. Józefa Piłsudskiego w Warszawie 11.11.1929 r. Źródło: Narodowe Archiwum Państwowe

⁷ Bitwa pod Ostrołęką – bitwa powstania listopadowego, stoczona 26 maja 1831 roku pod Ostrołęką, w której główne siły wojsk polskich pod dowództwem generała Jana Skrzyneckiego starły się z wojskami rosyjskimi Iwana Dybicza. Artykuł na [Wojsko Polskie](#), Artykuł na [Twoja Historia](#), Strona na [Wikipedii](#)

Po zakończeniu wojny przez kilka miesięcy wszystkie dywizjony tworzyły Pułk Artylerii Konnej. Każdy dywizjon był przydzielony do konkretnej brygady kawalerii, a od 1929 roku bezpośrednio podlegał rozkazom jej dowódcy. Każdy dywizjon składa się z 3 (8 dywizjonów) lub 4 (4 dywizjony) baterii po 4 armaty kalibru 75 mm wzór 02/06. Były to zmodernizowane i przekalibrowane rosyjskie armaty wz 1902, potocznie zwane w konnych dywizjonach „prawosławnymi”.

We wrześniu 1939 roku polska artyleria konna wbrew pozorom nie była formacją przestarzałą. Stare armaty były wciąż skuteczne. Ciąg konny do końca wojny był stosowany między innymi przez armię niemiecką. Jeżeli czegoś brakowało, to środków łączności radiowej. Na pewno nie brakowało wyszkolenia, dyscypliny i ducha walki. Artyleria konna zapisała w tej tragicznej wojnie piękną kartę.

Do legendy przeszła między innymi bohaterska walka 2 Dywizjonu z Wołyńskiej Brygady Kawalerii w bitwie pod Mokrawą⁸ 1 września 1939 roku. Jego działa kilkakrotnie wspierały kawalerię walczącą z potęgą pancernego przeciwnika. W kulminacyjnym momencie bitwy około godziny 12 zgrupowanie 100 niemieckich czołgów przerwało polską obronę i wyszło wprost na baterie 2 Dywizjonu. Polscy artylerzyści podjęli walkę strzelając ogniem bezpośrednim niszcząc około 1/3 niemieckich czołgów i zmuszając wroga do wycofania się. Do końca dnia dywizjon dowodzony przez podpułkownika Jana Kamińskiego walczył i krwawił. Stracił w tej bitwie ponad 100 żołnierzy, 5 armat, 115 koni i 9 jaszczy. Warto w tym miejscu dodać, że wbrew głupawym mitom polska kawaleria walczyła z czołgami jak piechota. Nikt nie szarżował „z szablami na czołgi”. Do walki z pojazdami pancernymi używano przede wszystkim karabinów przeciwpancernych wz. 35⁹.

---

⁸ Bitwa pod Mokrawą – jedno z pierwszych starć zbrojnych Wojska Polskiego podczas II wojny światowej, które miało miejsce 1 września 1939 roku w pobliżu wsi Mokra, 5 km na północ od miasta Kłobuck, 23 km na północny zachód od Częstochowy. Wołyńska Brygada Kawalerii pod dowództwem płk. Juliana Filipowicza powstrzymywała przez cały dzień niemiecką 4 Dywizję Pancerną gen. Reinhardta, wspieraną przez lotnictwo, m.in. bombowce nurkujące Stuka. Artykuł na Mokra – Muzeum, Artykuł na Historia do Rzeczy, Artykuł na 1939.pl, Strona na Wikipedii

⁹ Karabin przeciwpancerny wzór 35 (kb ppanc wz. 35), znany także jako Ur (kb Ur; 7,9 mm rusznica przeciwpancerna UR) – polski karabin przeciwpancerny, skonstruowany w połowie lat trzydziestych i produkowany od 1938 roku w Państwowej Fabryce Karabinów w Warszawie. Artykuł na 1939.pl, Artykuł na PolskaZbrojna, Strona na Wikipedii

Armata przeciwpancerna 37 mm wz. 36 Bofors z oddziału kawalerii z rozłożonymi blachami, na stanowisku ogniowym podczas ćwiczeń. Źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe

Małymi towarzyszkami „prawosławnych” z artylerii konnej były 37 mm armaty przeciwpancerne Boforsa¹⁰, których pociski przebijały pancerze każdego niemieckiego czołgu. Mit ugruntowany po wojnie przez znakomity skądinąd film Andrzeja Wajdy „Lotna” wyrządził wielką szkodę polskiej kawalerii. Na szczęście dzisiaj do publicznej świadomości przebija się już ten prosty fakt, że w 1939 roku polska kawaleria miała do walki z bronią pancerną nowoczesny arsenał,

jakościowo nie ustępujący niemieckiemu.

Dywizjony artylerii konnej walczyły w obronie Rzeczypospolitej od pierwszych do ostatnich godzin tej kampanii. Jeszcze w bitwie pod Kockiem¹¹ w składzie Dywizji Kawalerii „Zaza” były się 4 i 14 Dywizjony Artylerii Konnej. Było to ostatnie starcie tej formacji, która definitywnie zeszła ze sceny. Jej tradycje i duch walki jednak pozostał. Podjęły go nowoczesne oddziały artylerii motorowej, które zadebiutowały już we wrześniu 1939 roku i później kontynuowały walkę między innymi w składzie 1 Dywizji Pancernej generała Maczka i w 2 Korpusie generała Andersa. Nie było już koni, ale pozostała elitarność formacji i taktyka łącząca manewr z potęgą artyleryjskiego wsparcia.

Współcześnie hołdem dla polskiej artylerii konnej stał się Pomnik Chwały Jazdy Kawalerii i Artylerii Konnej odsłonięty 28 sierpnia 2022 roku w Woli Śniatyckiej.

---

¹⁰ 37 mm Bofors m/34 – szwedzka armata przeciwpancerna z okresu międzywojennego skonstruowana w zakładach Bofors. Eksportowana oraz produkowana licencyjnie poza Szwecją (głównie w Polsce). W chwili wprowadzenia na rynek była bronią bardzo skuteczną, zdolną stawić czoła współczesnym jej czołgom. Jej osiągi, niewielka waga i duża szybkostrzelność uczyniły z niej cenioną broń przeciwpancerną w przedwojennej Europie. Wprowadzenie lepiej opancerzonych czołgów na początku II wojny światowej sprawiło, że działa to szybko stało się przestarzałe (podobnie jak inne małokalibrowe armaty o podobnych parametrach, jak np. niemiecka 3,7 cm PaK 36 czy amerykańska M3). Artykuł na [Muzeum Wojska Polskiego](#), Strona na [Wikipedii](#)

¹¹ Bitwa pod Kockiem – bitwa kampanii wrześniowej, stoczona od 2 do 6 października 1939 pomiędzy oddziałami polskiej Samodzielnej Grupy Operacyjnej „Polesie” gen. Franciszka Kleeberga a niemieckimi oddziałami XIV Korpusu Zmotoryzowanego gen. von Wietersheima. Taktycznie bitwa była zwycięska dla Polaków, jednak strategicznie wygrali Niemcy. Była to ostatnia bitwa kampanii wrześniowej stoczona przez regularne wojsko. Artykuł na [Muzeum Historii Polski](#), Artykuł na [WarHist](#), Artykuł na [Dzieje.pl](#), Strona na [Wikipedii](#)

Analiza tekstu „List do cara”

„List do Cara” jest prostą, wesołą „śpiewką wojacką”, mającą budować morale i ośmieszać wroga. Tekst w najpopularniejszej wersji składa się z 4 zwrotek i refrenu.

Pierwsza zwrotka nawiązuje do walk legionowej artylerii konnej nad Styrem („nas Styrem stoi”) i jest tytułowym wyzwaniem wobec rosyjskiego cara Mikołaja II Romanowa. Polscy artylerzyści nie boją się wroga i zgodnie z wiekową tradycją piszą list wzywający go do walki. Refren to przyśpiewka, w której żołnierz opisuje kochanej dziewczynie trudy i zmienność wojennego życia. W drugiej zwrotce mamy dalszy ciąg pisania listu. W kolejnej autor wspomina o carskiej konfiskacie dzwonów kościelnych w Królestwie Polskim.

Rosyjska armia szukając cennych metali do produkcji broni i sprzętu zabierała je z polskich kościołów, co było powszechnie odbierane jako wielka zniewaga i krzywda. Gwoli rzetelności trzeba tutaj nadmienić, że dokładnie tak samo na polskich terenach zachowywali się Austriacy i Niemcy. W ostatniej zwrotce autor „pisze” już nie atramentem, ale „szabelką z hartowanej stali” o tym, że Królestwo Polskie zostało uwolnione od rosyjskiej okupacji dzięki wypędzeniu Rosjan („czeredy”) za Bug.

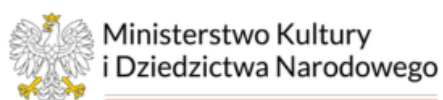
Piosenka, zapewne dzięki swojej prostocie, była bardzo popularna w Legionach Polskich oraz w innych formacjach. Tekst „Listu do cara” doczekał się kilku wersji nawiązujących do różnych oddziałów i różnych kampanii.

Autor opracowania: Piotr Pacak

ŚPIEWNIK **NIEPODLEGŁOŚCI**

Dofinansowano ze środków Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach Programu „Patriotyzm Jutra”.